

NARJEČJA GORSKOGA KOTARA

Primjer metodičke pripreme za nastavnu jedinicu Narječja Gorskoga kotara – model 2

Autori;

Marta Blašković, 4.b prirodoslovno-matematičke gimnazije, Srednja škola Delnice

Matej Butigan, 4.b prirodoslovno-matematičke gimnazije, Srednja škola Delnice

Jasminka Lisac, profesor mentor, Srednja škola Delnice

Ciljevi:

- upoznati učenike sa sistematizacijom, klasifikacijom i periodizacijom narječja Gorskoga kotara (Strohalovom i Liščevom)
- progovoriti o kontinuiranom napuštanju i iseljavanju lokalnog stanovništva zbog ekonomskih razloga te doseljavanju novih obitelji iz drugih govornih područja te istražiti kako taj podatak utječe na lokalne govore

- postići osposobljenost učenika za jednostavniju jezično-lingvističku analizu lokalnih govora (fonološku, morfološku, semantičku, leksičku, sintaktičku i etimološku analizu)
- shvatiti da svoju tradiciju, narodne običaje, folklor treba čuvati, cijeniti, bilježiti i razvijati
- razvijati jezičnu i kulturološku toleranciju prema svim narječjima, običajima i vjerama, posebice prema štokavštini stanovništva pravoslavne vjeroispovijesti
- razvijati interes učenika za sudjelovanje u lokalnim folklornim običajima kao što su Prvomajski krijes, Ivanjski krijes, kolinje, Božić i božićni običaji, Mesopust, Uskrs
- ukazati na potrebu očuvanja tradicionalnih lokalnih govora i običaja, a istovremeno ukazati na neminovnost promjena i modernizacije te pokušati pronaći suživot između starog i novog
- navesti učenike na razmišljanje o tome što oni mogu učiniti kako bi pomogli svome kraju: kako sačuvati narodne govore i običaje, kako pomoći razvoju svog kraja, kako unaprijediti život u svom kraju, kako se uključiti u život šire društvene zajednice, na koji način pristupiti problemima – od nestašice novca do nestašice razumijevanja šire društvene zajednice za očuvanjem tradicionalnog
- pokušati se uključiti u projekte Europske Unije, bolje upoznati s mogućnostima koje pruža Europska Unija za očuvanje lokalnog folklor i tradicija

OBRAZOVNI ZADATCI

sadržaj

- naučiti prepoznati mjesne govore, imenovati mjesta i gradove prema dijalektalnoj pripadnosti
- objasniti povijesne uzroke nastanka triju narječja na tako malom prostoru HRVATSKI JEZIČNI UNIKAT
- identificirati razloge koji utječu na depopulaciju lokalnog stanovništava i iseljavanje

- identificirati razloge koji utječu na odumiranje lokalnih govora
- prepoznati fonološku strukturu riječi lokalnih govora i bilježiti diftongaciju
- morfološki raščlaniti riječ iz lokalnog govora, odrediti vrstu, rod, broj, padež, konjugaciju, komparaciju te usporednom metodom otkriti specifičnosti narječja u odnosu na standardni jezik
- sintaktički analizirati rečenicu, stilsku obilježenost, modalnost, ciljnu usmjerenost, red riječi, specifičnosti u kategoriji sročnosti
- odrediti semantičko značenje riječi iz narječja i različitosti značenja u odnosu na standard
- odrediti leksikografske odrednice riječi
- odrediti leksičko značenje riječi, konotaciju i denotaciju
- proučiti frazemsku strukturu
- osposobiti učenike za tvorbenu analizu
- proučavati lokalnu onomastiku i antroponimiju
- bilježiti sinonime, naročito kontaktne
- bilježiti antonime
- bilježiti homonime, profesionalizme i termine
- proučiti utjecaj internacionalizama, barbarizama i ostalih posuđenica na lokalne govore
- proučiti utjecaj slenga i žargona na lokalne govore
- bilježiti lokalne anegdote, usmene predaje, legende, mitove, poslovice, zagonetke, narodne pjesme
- kontinuirano pratiti suvremeno izdavaštvo na lokalnim govorima

ODGOJNI ZADATCI

- razvijati ljubav prema materinjem govoru i svom kraju
- upoznavati i imenovati ljude zaslužne za razvijanje, čuvanje, proučavanje i bilježenje zavičajnih govora

- razvijati toleranciju i poštovanje spram govora iz ostalih krajeva Republike Hrvatske
- poticati učenike na korištenje i čuvanje narodnih običaja, govora i kulturne tradicije svog kraja
- uključiti mlade u život zajednice
- prepoznati odgojnu vrijednost obitelji, naročito baka i djedova
- razvijati toleranciju spram ljudskih prava
- razvijati razumijevanje među spolovima, vjerama i sl.
- razvijati vještinu aktivnog slušanja
- razvijati umijeće uspješnog i tolerantnog rješavanja nesuglasica
- razvijati suradnju s ostalim odgojno-obrazovnim ustanovama (osnovnim školama i srednjim školama)
- razvijati suradnju s etnoudrugom Prepelinc koja djeluje na ovim prostorima
- prezentirati svoje napore za očuvanjem tradicionalnog široj društvenoj zajednici
- sudjelovati u promoviranju i širenju narodnog
- razvijati kritičko i objektivno mišljenje
- prepoznati kvalitetno i tradicionalno, kritizirati vulgarno i nekvalitetno

METODE:

- metoda dijaloga
- metoda praktičnog rada (bilježenje, snimanje, praćenje, analiza)
- metoda promatranja
- mentalne mape
- brainstorming
- intervjuiranje
- slobodno pisanje
- vizualizacija
- barometar stavova
- izrada projekta i plakata
- metoda verbalne i neverbalne komunikacije
- metoda empatičkog slušanja
- metoda subjektivne samoprocjene

Nastavna sredstva i pomagala:

Nastavni listić 1
Nastavni listić 2
Nastavni listić 3
LCD projektor
računalo

1. Sažetak

Gorski kotar u okvirima Republike Hrvatske relativno je nepoznat kraj. Za nj vezujemo frazeme poput zelena pluća Hrvatske, Hrvatska Švica, no rijetki su oni koji znaju točan geografski položaj, gdje započinje i gdje završava teritorij Gorskoga kotara, strukturu stanovništva i njihova jezična obilježja. Čak i sami Gorani nedovoljno poznaju, paze i čuvaju svoje etnografske, kulturne, ekološke, povijesne i geografske osobitosti.

Gorski kotar uistinu jest zeleni dragulj Hrvatske. Klimatski izuzetno nepovoljan, tako blizu mora, a tako daleko, nije ni čudo da je stoljećima izložen raseljavanju i depopulaciji te je jedan od najrjeđe naseljenih područja Hrvatske.

Iako mnogo toga može ponuditi na turističkom, poljoprivrednom i industrijskom planu, tema ovog eseja jest jedna iznimna osobitost, čak kuriozitet koji bi trebala zaštititi ne samo Vlada Republike Hrvatske, nego i UNESCO.

Naime, jedna od iznimnih posebitosti Gorskoga kotara jest ta da su na tako malom geografskom prostoru s tako malo stanovnika prisutna sva tri narječja – čakavsko, štokavsko i kajkavsko!

Nažalost, zbog stalne migracije stanovništva i odlaska mladih ljudi s tog prostora, jezična slika mijenja se gotovo iz dana u dan bez sustavnijeg bilježenja i praćenja te se događa da odumiru cijela sela, a samim tim i lokalni idiomi a da nisu dokumentirani i klasificirani.

Bilo bi nerealno ustvrditi da goranski idiomi nestaju jer postoje entuzijasti koji ustrajno rade na očuvanju tradicije, a samim tim i govora, no činjenica je da zbog nedovoljnog poznavanja i nezainteresiranosti šire zajednice zauvijek nestaju pojedini leksemi, pa i idiomi. Kao što je UNESCO zaštitio govor Žejana, trebalo bi istražiti, klasificirati i zaštititi jednu od najvećih posebitosti Gorskoga kotara unutar Republike Hrvatske, a to je njegova trojezičnost.

Naravno, dok je Gorana, bit će i govora, no populacijska politika svake godine bilježi zastrašujući pad broja stanovnika. Tako, npr. mjesto Slavica od nekadašnjih 50-ak broji 15 stanovnika. Njihovom smrću nestat će jedan govor, jedna posebitost; jedna čakavska enklava okružena s jedne strane kajkavskim selima, a s druge strane štokavskim.

TIJEK IZVOĐENJA NASTAVNE JEDINICE

Motivacija

Učenik Matej Butigan objašnjava učenicima etimologiju imena Gorski kotar.

Sama povijest Gorskoga kotara slabo je istražena. Već pri samoj etimologiji naziva Gorski kotar dolazi do polemike o njegovom nastanku. Postoje dvije teorije o nastanku etnonima Gorski kotar.

1. Processus montanus

Ime Gorski kotar prvi put je spomenuto prije 233 godine. Na zahtjev Hrvatskog kraljevskog vijeća, austrougarska carica Marija Terezija je 7. studenoga 1778. donijela uredbu kojom je bilo odobreno osnivanje trećeg kotara tadašnje Severinske županije. Uz Primorski i Kupski kotar, odobrila je osnivanje Processus montanusa, tj. Gorskoga kotara, u prvom redu radi zaštite prometnog smjera kroz to područje te razvoja trgovine.

2. Hortus diabolicus

Gorski kotar u staro doba znan je kao Hortus diabolici. Sjeverozapadni dio Hrvatske bio je u drugoj polovici XV. stoljeća povezan priobaljem s nekoliko putova. Najzapadniji put iz Zagreba dijelio se kod Dubovca u dva smjera, od kojih je jedan išao preko frankopanskih imanja Novigrada, Bosiljeva, Skrada i Grobnika prema Bakru i Rijeci, a drugi je idući uz Mrežnicu i Dobru, te uspinjući se na Kapelu i Velebit silazio u Senj. Znano je da je uz put dolinom Kupe nastalo desetak trgovišća. Nedugo nakon pada Bosne 1463. godine, Turska osvajanja preusmjerila su trgovinu, jer su stari putovi preko Dubovca postali nesigurni te se promet usmjeravao prema slovenskim pokrajinama.

Frankopanska trgovišta u Skradu, Lipi ili Novigradu na Dobri su opustjela. Polovicom XVI.stoljeća turski ratnici opustošili su gotovo sva važnija naselja u Gorskome kotaru te je promet bio nesiguran. Rijetki namjernici, koji su nerado zalazili na ta područja, spominju ih kao " Vražji vrt" (Hortus diabolici). Ivan Klobučarić (1550 -1605.) je kao naš prvi kartograf zašao u taj gotovo neprohodan i opasan kraj te ga zabilježio na svojim topografskim skicama. Nakon uvodnog izlaganja o etimologiji naziva Gorski kotar, učenik provodi motivacijski kviz pod naslovom Koliko poznajemo Gorski kotar?

Koliko poznajemo Gorski kotar? - kviz

Poznajemo li Gorski kotar? Saznat ćemo koliko uistinu znamo o geografskom smještaju pojedinih naselja u Gorskome kotaru rješavajući kviz sa slijepom kartom gdje je zadatak smjestiti naselje na odgovarajuću lokaciju. A iskusni će znalci moći reći kojim se od triju narječja koriste stanovnici zadanog naselja.

Zadatak Koliko poznajemo Gorski kotar?

Učenici dobivaju NL 1 – kartu Gorskoga kotara na kojoj nedostaju imena pojedinih mjesta, a njihov je zadatak smjestiti zadano mjesto na crtu, te u analitičkom razgovoru prepoznati i izreći najpoznatije činjenice vezane uz zadatak.

Upiši ime na odgovarajuću crtu:

Brod Moravice

Brod na Kupu

Crni Lug

Čabar

Fužine

Gerovo

Lokve

Moravice

Mrkopalj

Ravna Gora

Rim

Skrad

Urbovsko

Zdihovo

Slijepa karta Gorskoga kotara

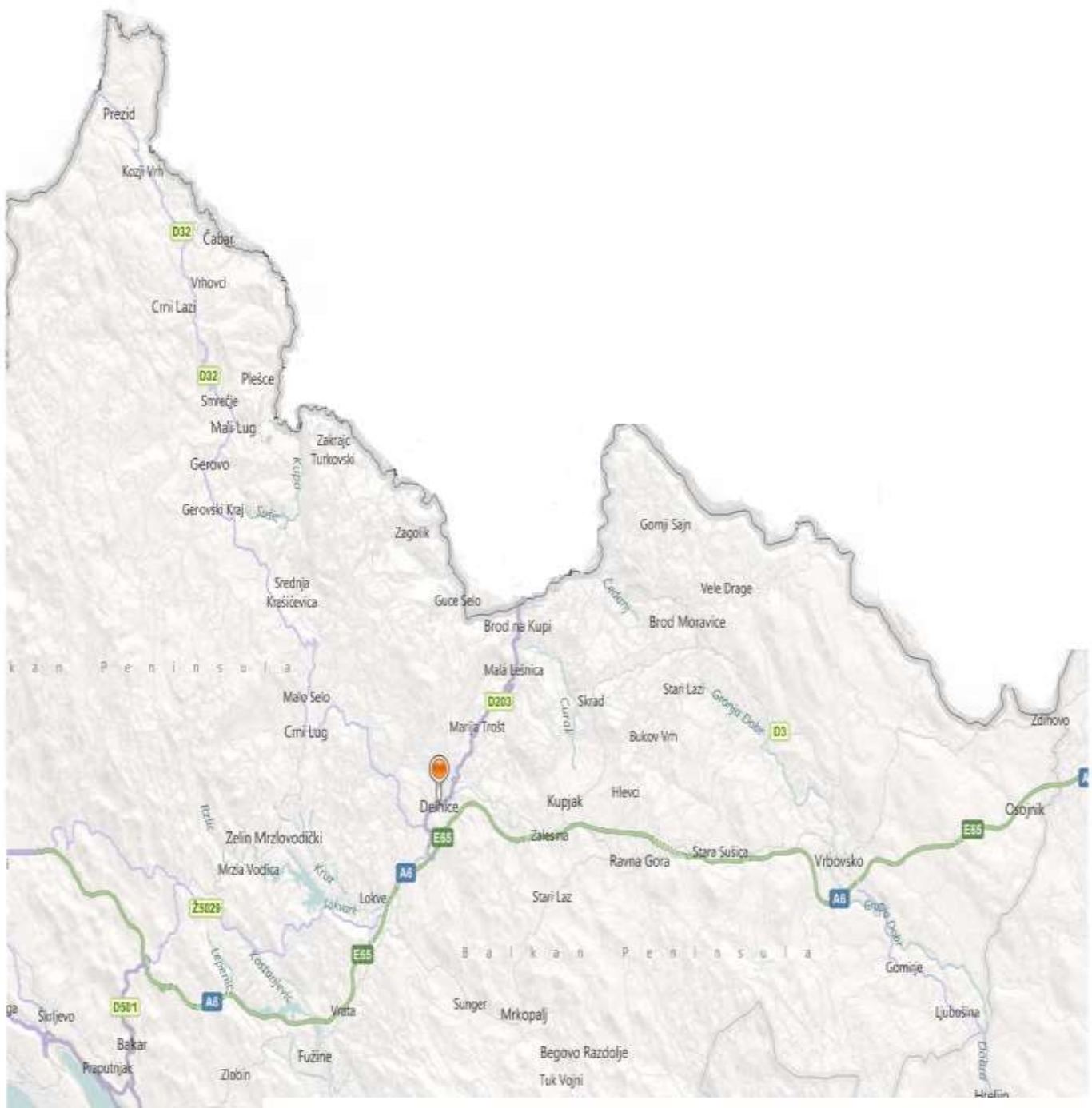
Kviz je koncipiran od četiriju koraka, a u svakom koraku potrebno je smjestiti naselja na odgovarajuće mjesto na karti.

- Za dovoljno poznavanje - gdje se nalaze Brod na Kupu, Vrbovsko, Čabar
- Za dobro poznavanje - gdje se nalaze Skrad, Moravice, Mrkopalj
- Za vrlo dobro poznavanje - gdje se nalaze Ravna Gora, Fužine, Lokve, Crni Lug
- Za odlično poznavanje - gdje se nalaze Brod Moravice, Rim, Razloge-Gerovo, Zdihovo

Rezultati:

- a) jedina tri goranska mjesta sa statusom grada su Delnice, Čabar i Vrbovsko. Delnice su grad na najvišoj nadmorskoj visini u Republici Hrvatskoj, Čabar je najzelenije urbano mjesto u Republici Hrvatskoj i nalazi se uz samu granicu sa Slovenijom, a Vrbovsko je poznato po parku prirode Kamačniku. Brod na Kupu je pogranični prijelaz.
- b) Skrad je bio poznato lječilište za plućne bolesnike, odmorište uz Lujzinsku cestu i postaja za zamjenu poštanskih konja, danas poznatiji po turističkom odredištu Vražji prolaz koji pjesnici opisuju kao Danteov ulaz u pakao. Moravice su smještene blizu Gomirja, a Gomirju se nalazi najzapadniji pravoslavni manastir u Europi. Mrkopalj je poznat kao biatlonski centar te rodno mjesto našeg osvajača medalje u biatlonu – Jakova Faka. U blizini je skijaški centar Begovo Razdolje, naselje na najvišoj nadmorskoj visini u Republici Hrvatskoj (preko 1000m nad morem) a neobično je i to što pola mjesta govori kajkavskim, a pola štokavskim narječjem.
- c) Ravna Gora je jedno od najhladnijih mjesta u Republici Hrvatskoj s mrazištima ispod -30°C. Fužine su mjesto s najviše padalina godišnje u Republici Hrvatskoj, znane po hidroelektrani temeljenoj na principu slobodnog pada vode, dok su Lokve poznate po Lokvarskom jezeru, umjetnom jezeru za potrebe vodoprivrede nastalom izgradnjom u omladinskim radnim akcijama i prisilnim radom, jednoj od najljepših goranskih špilja te po turističkoj manifestaciji natjecanja u žabljim skokovima. Crni Lug je u središtu Nacionalnog parka Risnjak.
- d) Brod Moravice obiluju starim sakralnim spomenicima i jednom od najstarijih čitaonica u mjestu Kuti, Rim i Zdihovo su prema istoku, žalosni primjeri gubitka tržišta zbog izgradnje autoceste, nekada poznata tranzitna stajališta nalaze se blizu Severina na Kupu koji je ujedno i granica Primorsko-goranske županije, a u Razlogama je izvor rijeke Kupe.

Geografska karta Gorskoga kotara 2.

Lingvo-metodički predložak

Kao lingvo-metodički predložak učenici-autori odabrali su uenički rad na čakavskom idiomu Staroga Laza – Rad Karmen Stipeč Zločin i kazna.

Interpretativno čitanje

NL2

Zločin i kazna

Zločin i kazna je roman pisca iz Rusije, Fjodora Mihajloviča Dostojevskog, koj je izdan 1866.g.u ruskin novinan.Smatra se jednin od najvećih knjiga ruske književnosti.Radnja

počinje sredinom šezdesetih godina 19. stoljeća u Sankt Petersburgu. Glavni lik, Rodion Romanovič Raskolnjnikov, studirao je pravo, ali mu ni šlo. Odlučio je ubiti svoju lihvaricu jer ni imao dinara da plati stanarinu. To je ubojstvo riješilo financijske i obiteljne probleme. Smatrao ga je opravdanim jer, po njegovom mišljenju, život običnih ljudi koje sreće na ulici saki dan ni vridan niš već naspram njegovih plemenitih ideja. Iako je sve dobro isplanirao, nije mogao izdržati taj pritisak i napravio je grešku. Milicija je počela sumnjati na njega, ali i on sam. Bio je tužan i to se nikako iskupiti. U svemu tome mu je pomogla prostitutka Sonja Marmeladova. Pretrpila je puno toga ružnoga u životu, a sreću je našla u kršćanstvu. U cilon romanu se opisuju kuće, mostovi i ulice. U knjizi se javljaju psihološka i kriminalistička tematika.

Cilj njegova ideja bio je da postoje obični i neobični ljudi koji vuku cilj svijeta pa im se može oprostiti i koji zločin ako to znači nešto bolje za ljude. On je mislio za sebe da spada u tu višu klasu ljudi kojim se dopušta. To si je novcem od lihvarice omogućiti sretniji i bolji život. U svemu tome je posebno naglašavao da se obični ljudi ne mogu mišati i da nikako ne mogu ići iz jedne klase u drugu. To su bile njegove misli, ali se puno puta zapitao je li to ispravno ili ni. Također, mučila ga je i njegova dvojba između osjećaja i razuma. Razum mu je divanilo da mora vjerovati samo sebi, a srce mu je divanilo da nađe neku osobu kojoj se može povjeriti. Mislio je da bi mu bilo bolje ako reče Sonji da je naredio. Kad joj je sve ispričao, ni mu bilo niš bolje, jer ga je to ubojstvo non stop proganjalo. U njemu su se javljali osjećaji patnje i pobune. Niš već ni bio siguran. Znao je da bi Sonja uz njega cilo vrijeme i to mu je dalo dosta snage da odsluži svoju kaznu, nakon čega se prijavi miliciji. I sam citat: "Laž je mila stvar, jer vodi istini." Reče nam da ne možemo stalno lagati, jer bismo se zgubili u svojim lažima. Raskolnjnikova nisu mučile njegove laži, sasvim suprotno, jako se je dobro snalazio u njima, njega je mučila savjest. Važno je imati savjesti, nek i pati ako prizna da je pogriješio. To mu i je kazna. "Najlukavijega čovjeka treba da zbuniš baš najpriprostitijom stvari." Tako je mislio i Porfirij.

Sumnjao je na njega i to ga je zbunilo svoj taktik. Raskolnjnikov je to naslutio i onda je unaprijed znao da bi ga Porfirij pitao pa se je spremio i sve mu suprotno odgovarao. Na kraju se je ipak sam izdao i šal je u Sibir odslužiti svoju kaznu. Ni ni slutio kakove bi posljedice imalo to u njegovoj budućnosti. Imao je on i svojih dobrih strana. Bio je osjećajan, ali je to jako skrivao. Rat je pomagao drugima i saki novčić bi dao nekome kom je potrebniji. Uvijek je mislio da svi, osim njega, trebaju pomoć.

Knjiga mi se dopada jer možemo usporediti kakova su bila razmišljanja u prošlosti i danas. Raskolnjnikov ni imao pravo da uzme život nekome gotovo, jer se sako rođio slobodan i nikome nije predodređena sudbina samim rođenjem. Treba na pošten način doći do dinara i položaja, jer kad znaš da si svoj trud uložio u to, osjećao se nekako ispunjeno i sigurno. Nekad si spremio narediti ono i čega nisi svjestan u potpunosti. Čega se tiče uvođenja smrtne

kazne, sa tim se ne slažen. Sako je slobodan, ali kada narediš nešto loše, trebaš platiti određenon kaznon, no ne smrću. Smrt bi za te zločince bila neka vrsta „nagrade“ jer ne bi morali pretrpiti tu strahotu ča su je morali pretrpiti ubijeni, ili zlostavljani ljudi. Niš ti ne more nadomjestiti gubitak voljene osobe, pa ni smrt tog zločinca. Tribaš pokušati nastaviti živiti svoj život dalje iako je to jako teško. Nije lahko u jednom danu promijeniti svoj cilj života, ali uz ljubav možeš se pozabiti i osjećati ča se sritnin, kao ča se i Raskolnjnikov osjećao sritno uz Sonju.

Ispitivanje dojma i razgovor o tekstu

Rad je odabran zbog nekoliko razloga:

- pisan je na jednom od najrjeđih goranskih idioma
- korelira s nastavom književnosti putem jednog od najpoznatijih klasika ruske književnosti
- prikazuje osuvremenjivanje idioma, neminovne promjene u jeziku zbog izvanjezičnih razloga

Učenici raspravljaju o tekstu, izriču svoje stavove, komentiraju tekst, autoričine stavove, prepoznaju dijalektalne elemente i elemente čakavskog narječja

Opći podatci

Učenica Marta Blašković izlaže opće geografsko-povijesne činjenice iz razvoja Gorskoga kotara.

Gorski kotar nalazi se u zapadnom dijelu Hrvatske, između Like i Slovenije. Sa sjevera mu granica ide od izvora Čabranke, rijekom Čabrankom i rijekom Kupom do Zdihova Bosiljevskog. To je ujedno povijesna državno-politička granica sa Slovenijom. Sa sjeverozapada, od izvora Čabranke preko Prezida, Čabarske Police, zapadnih padina Obruča prema Klani, granica je povijesna, prirodno-zemljopisna i etnička. Tu je još od sredine IV. stoljeća postojao Rimski obrambeni zid (limes) kojega su Rimljani izgradili od Rijeke do Prezida, s utverdama i kulama, da se zaštite od provale ilirskog plemena Japoda. Tu se dijeli zona hrvatskog gorskog bloka od slovenskog snežničkog masiva. Prema jugozapadu granica prolazi padinom Obruča iznad Grobničkog polja, preko Kamenjaka, Huma, Draževskog vrha, zatim Vinodolske udoline, Pletenog, Luke Krmpotske, Alana i Krivog Puta, uvijek na nadmorskoj visini oko 700 metara. Granicu jasno označava prijelaz opustošenog primorskog predjela u šumoviti goranski predio.

Prema istoku granica Gorskog kotara dodiruje Ogulinsko-plašćansku udolinu. Granica teče od Severina na Kupi prema Krpelju, obilazeći Ogulinsko polje do Ogulinskog Hreljina, pa padinama Kleka i Modruškog zagorja, do Modruša. Jugoistočna granica je široka prijelazna oblast. Ona obuhvaća područje između Rudolfinske i Jozefinske ceste i ove predjele zovemo Drežnički ili Kapelski kraj. Glavna značajka ovog predjela je kraš obrastao visokim šumama. Gorski kotar površinom obuhvaća 1270 km² (od čega na šume otpada 63%), sa 342 naselja i 27.000 stanovnika (popis 2001. godine). Gorski kotar slabo je naseljeno područje sa svega 21,2 stanovnika po km².

Najava nastavne jedinice narječja

Tumačenje nastavne jedinice Narječja Gorskoga kotara

Nastavnik izlaže nastavnu jedinicu.

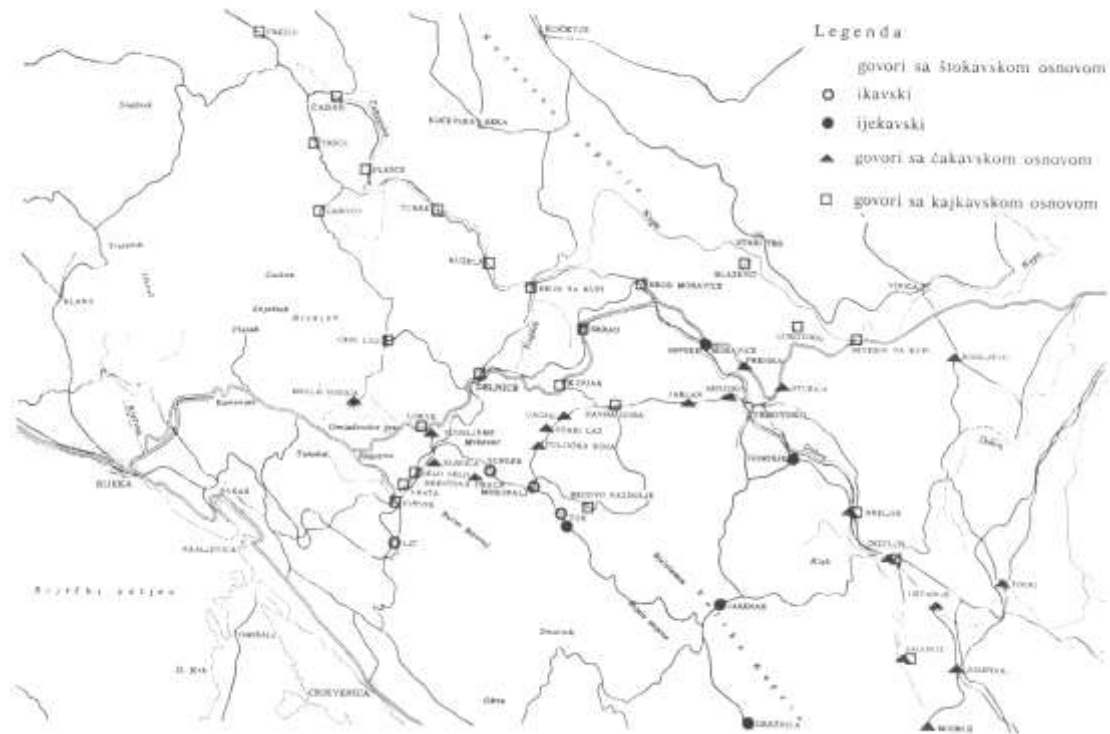
Narječja Gorskoga kotara

Kao što je već spomenuto, uz brojne geografske i biološke posebnosti, jedna od iznimnih osobitosti Gorskoga kotara jest njegova jezična raznovrsnost. Uz generalnu podjelu na govore triju osnova: čakavskom, kajkavskom i štokavskom, iznimno je i to što gotovo svako mjesto zadržava i posjeduje neke jezične posebitosti – od leksema do mnogo većih razlika na području sintakse, morfologije, fonologije. Posebice na području fonologije nailazimo na poteškoće zbog bilježenja poluglasova i diftonga. Npr. leksem ps (pas) izgovara se /p/poluglas/s/ što je zahtjevno za bilježenje i zahtjeva lingvističku stručnost. Ti su poluglasovi ostatci staroslavenskih samoglasnika jora i jera koji su se izgovarali kao današnji član a u engleskom jeziku, a u fonemskoj slici glasova hrvatskoga jezika nemamo odgovarajući znak za taj fonem.

Učenici dobivaju jezičnu kartu govora u Gorskome kotaru.

NL3 Jezična karta govora u Gorskome kotaru

**PREGLEDNA KARTA RASPROSTRANJENOSTI GOVORA
U GORSKOM KOTARU I NA OGULINSKO-ZAGORSKOM PODRUČJU — PREMA DOSADAŠNJIM ISTRAŽIVANJIMA**

Povijesna uvjetovanost

Jezično je Gorski kotar stjecište veoma raznorodnih govornih odnosa. Gorskokotarski govori pripadaju svim našim narječjima: kajkavskom, čakavskom i štokavskom. Ovakva današnja gorskokotarska raznovrsnost govora posljedica je osobitih povijesnih i gospodarskih prilika i zbivanja na Balkanu u Hrvatskoj i Gorskom kotaru od 15. do 18. stoljeća. Strohalovo mišljenje da su se «u te krajeve vratila većinom djeca i unuci onoga čakavskoga življa koji se iselio u Kranjsku u 16. i 17. vijeku, ali ti...doseljenici iz Kranjske donijeli su sada amo kajkavsko narječje.», dok se dolazak štokavskog stanovništva na turskim navalama opustošena područja po Strohalu odvijao na sljedeći način: «Najprije su (1599) Vlasima naseljeni Gomirje, Vrbovsko i Donje Moravice...Druga skupina Vlaha ponovo je 1600. i 1604. naselila Gomirje, 1603. Mrkopalj, a 1604. i 1605., pa i poslije, naseljen je Lič...»Većina doseljenih krajišnika bila je pravoslavne vjere, dok je manji dio, onaj u Liču, Mrkoplju i Zdihovu bio katoličke vjere. Čakavske govore naslijedilo je autohtono stanovništvo ili su stigli iz Primorja za vrijeme izgradnje Karolinske ceste.

Govori s čakavskom osnovom

U Gorskome kotaru ne postoje pravi čakavski govori, već govori s čakavskom osnovom koja se s vremenom i prostornim migracijama mijenjala, ali je ipak zadržala osnove ustrojstva čakavskih narječja. U Gorskome kotaru govori s čakavskom osnovom dijele se na ove govore:

- **istočne govore** (to su govori kojima govore mještani Senjskog, Jablana, Stubice i Presike iako su u kajkavskom okruženju (što neminovno utječe na te govore, naročito Vrbovsko).

- **zapadne govore** (riječ je o nekoliko geografski izoliranih mjesta s desetak kuća, gotovo enklavama – Slavici, Brestovoj Dragi, Starome Lazu, Kosi i Cagaru - koja su zbog svoje izoliranosti „čakavskija“) te o mjestima s graničnog područja s primorskim čakavskim govorima – Mrzlim Vodicama i Brdu, tj. Benkovcu Fužinskom. Ponešto se čakavskih crta zapaža i u izrazitijim kajkavskim govorima u mjestima Vrata, Belo Selo, Fužine i Lokve. Po najizrazitijem čakavskom naselju na tom području te ćemo govore svrstati u slavički govorni tip. Govorne značajke: zastupljena je upitno-odnosna zamjenica ča, vokali su čiste (srednje) artikulacije: kontinuate su starog jata vokali i i e, ali ikavizam prevladava, u konsonantizmu je zastupljen glas h, -m se smjenjuje s -n, čuva se krajnje -l, genitiv množine je bez nastavka -a, dativno-lokativno-instrumentalni oblik množine teži izjednačavanju, značajka je i čuvanje prijedloga v i va, z u značenju s(a) i iz, čuvaju se stari leksički čakavizmi, ali ima i pomorskih romantizama, goranskih germanizama pa i turcizama.

Prema povjesničaru i putopiscu Rudolfu Strohalu razlog prisutnosti čakavštine na ovim prostorima je gradnja Karoline kada su primorski čakavci došli za poslom i ostali u ovim krajevima.

Štokavski govori

Dijele se na istočni i zapadni tip.

Istočni tip – ijekavski tip

Riječ je o govorima kojima se koristi stanovništvo pravoslavne vjeroispovijesti koje naseljava Moravice, Ljubošinu, Gomirje, Ključ i Vojni Tuk.

Taj tip štokavštine poznat je još pod nazivom drežničko-jasenački i moravički tip

-govorne značajke: čist vokalizam s pet osnovnih vokalnih fonema i pretežno s jednosložnim izgovorom naglašenog dugog jata – takav izgovor obilježava se tradicijskom grafijskom sekvencom -ije- , u kratkim slogovima analogni je refleks -je-, pri čemu to -je- izaziva jotiranje prethodnih suglasnika, ima ponešto ikavizama i ekavizama, u konsonantskom se inventaru pojavljuje fonem h, ali nije sustavno zastupljen, fonem f također tendira zamjenama, ali se sve više restituira, osobito je zapažen u tuđica, u određenim se pozicijama realizira fonem š, sustavno se ne provodi palatalizacija velara u deklinaciji imenica, izostaje

krajnje infinitivno –i, u glagolskom se pridjevu radnom obično steže završetak –ao u a, akcentacija je novoštokavska s prenesenim akcentima i s dugim vokalima samo iza naglašenih slogova, u morfologiji ima dosta starijih odnosa, ali se danas sve više i više unose i noviji oblici, redovito se ostvaruje tzv. duga množina, muški hipokristici imaju završetak –o, a završetak muških etnika i sličnih tvorbi u singularu redovito je bez krajnjega -in

Zapadni tip – ikavski tip

mrkopaljsko-lički tip je ikavski tip štokavštine kojim govore stanovnici Mrkoplja, Sungera, Mrkopaljskog Tuka i Liča.

-govorne značajke: taj se tip odlikuje ikavskim izgovorom kako kratkih tako i dugih (naglašenih i nenaglašenih) kontinuanata starog jata, zamjenica *što*, prijelaz *o* u *u*, prijelaz slogotvornog *l* u *u*, zamjena poluglasa *s* *a*, zamjena *l* *s* *o* (u nekim dijalektima *a*) na kraju sloga, većinom gubljenje *h*, naglasak "pomaknut" s posljednjega sloga, nenaglašene dužine, akcentuacija je uglavnom novija, novoštokavska, u morfologiji se čuva dosta jezične starine, sporadično se čuvaju oblici imenske deklinacije neodređenih pridjeva, umetanje *-ov-/-ev-* u sklonidbi dijela imenica muškoga roda (takozvana duga množina), izjednačavanje padeža u množini.

Kajkavski govori

Nije neobično da se kajkavski idiomi pojedinih goranskih sela drastično razlikuju, ne samo u varijantama, nego i u leksemima. Jedan od rječitih primjera je etnografski dijalektizam koji se odnosi na goranski kulinarski specijalitet – goranski nadjev, punjeno životinjsko crijevo sitno sjeckanom šunkom, slaninom, mladim lukom i kockicama kruha, sve skupa pomiješano jajima i kuhano u vodi. Dotično jelo naziva se: budla u gerovskom području, nadelo u Lokvama, želudac u Skradu, žeode u Delnicama i sl.

slika 1. Goranski nadjev

. Razlikuju se po otvorenosti samoglasnika (postoje govori koji zbog utjecaja i blizine slovenske granice još uvijek zadržavaju poluglasove slične staroslavenskim joru i jeru, jaka je diftongacija, prisutni su brojni germanizmi i sl.) Diješe se na:

- lukovdolski tip
- ravnogorski tip
- brodski tip
- delnički tip
- gerovsko –čabarski tip
- prezidanski tip
- lokvarsko-fužinarski tip.

Svi ti govorni tipovi i pojedini mjesni govori čine poseban oblik kajkavštine, drukčiji od kajkavštine u sjevernom dijelu Hrvatske; drukčije im je i podrijetlo.

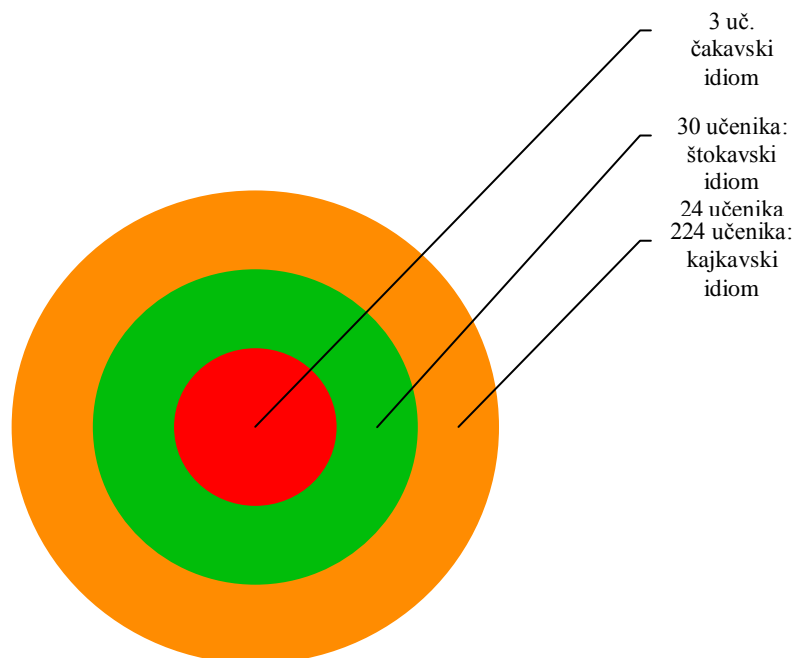
Govorne značajke: upitno-odnosna zamjenica kaj s akcenatsko-kvantitativnim i glasovnim modifikacijama koje variraju od lika kaj do lika kej, gotovo u svim govorima lična zamjenica za 1. lice jednine (ja) ima polazni oblik u liku es, a varijacije su est, jest, ez i sl., vokalizam je najčešće veoma razvijen, odlika mu je da gotovo svugdje ima red otvorenih (širokih) i re zatvorenih (uskih) vokala, s mogućnošću diftongacije drugih i redukcije prvih, govori su u načelu ekavski, osobitost je i jače ili slabije izraženo akanje tj. zamjena vokala o vokalom a, svi govori imaju u sistemu h, ali ima pojedinačnih razlika i u distribuciji i u izgovoru toga glasa, krajnje –m u mnogim se govorima preobraća u –n. Svaki idom ima svoje posebitosti, a njihovo iznošenje zahtjeva lingvističku stručnost i izvrsno poznavanje jezičnih sadržaja. No, na razini osnovne informacije vidljive su neke posebitosti kao npr. u lukovdolskim govorima (govoru Ivana Gorana Kovačića) razlikuje se tvorba 3.l.prezenta – vididu, čujedu, ravnogorski tip obilježava upitna zamjenica kej te lokalizmi mataferčk (leptir) i pouštr (jastuk), delnički tip je „tvrđi“ oblik s mnogo poluglasova – bt, ps, dš, pj, gerovsko-čabarski i prezidanski tip zbog prometne izolacije i blizine granice poprilično se razlikuju od ostalih govora dok su fužinarski i lokvarski miješani s elementima čakavštine, a Lokvarci imaju posebitost u tvorbi perfekta, naime u 3.l.jednine perfekt završava na –f: čuf, vidof, delaf. No, da ne bi sve završilo na pukom teoretiziranju slijede primjeri nekih frekventnijih leksema u pojedinim goranskim idiomima.

Novija istraživanja i klasifikacija

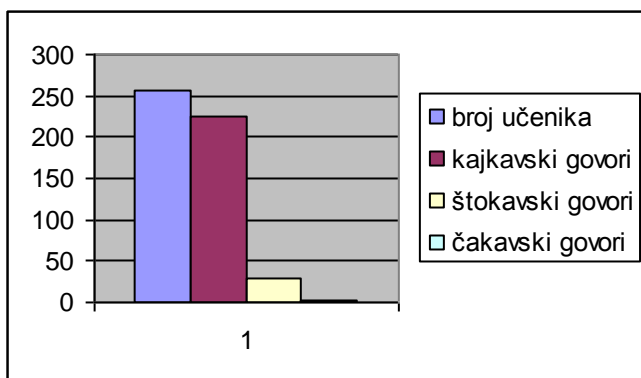

SUNGER	1	1									1			1	1	
STARI LAZ												1		1	1	
LIČ			1	1					1		1					
ZALESINA								1								
DONJA DOBRA										1						
KUPJAK				1				1						2		
STARA SUŠICA		2													1	
VRATA				1				1								
ČABAR			1													
GEROVO															1	
BROD MORAVICE	2	1									1					
LOŽAC GORNJI															1	
U K U P N O	20	21	24	18	9	19	24	9	9	12	21	16	17	13	2	
UKUPNO PUTNIKA	138		UČENIKA			DELNICE				119					UČENIKA	

Od ukupno 257 učenika dijalektološka struktura izgleda ovako:

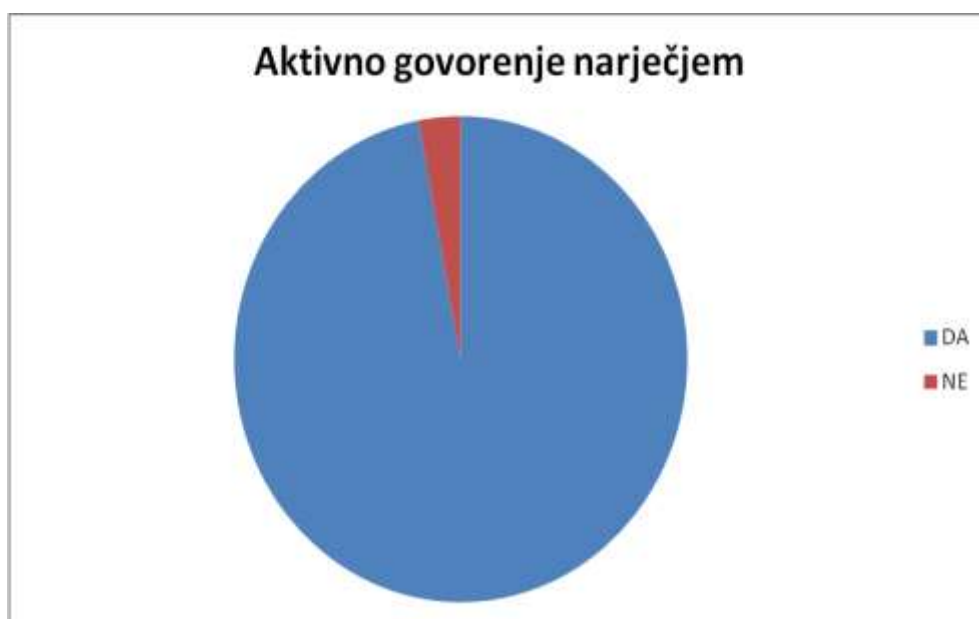

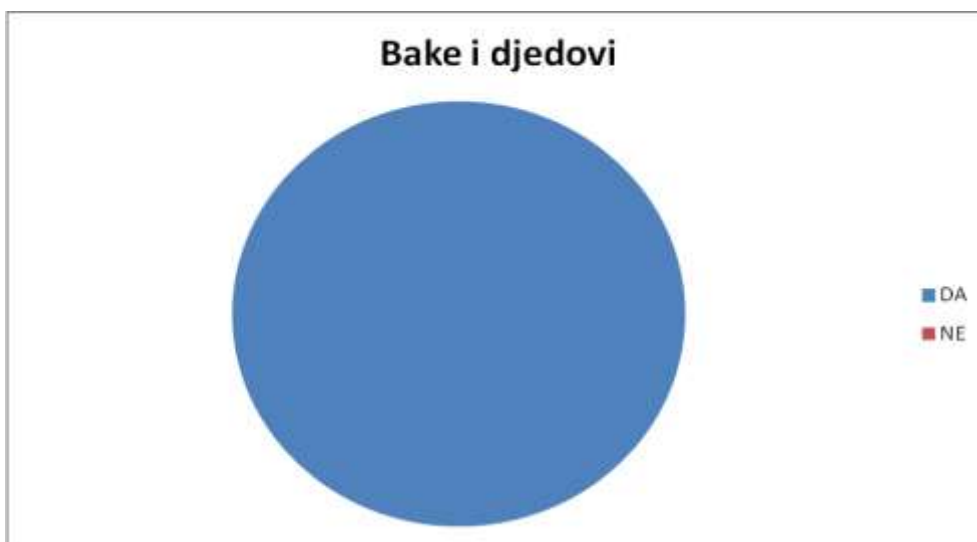
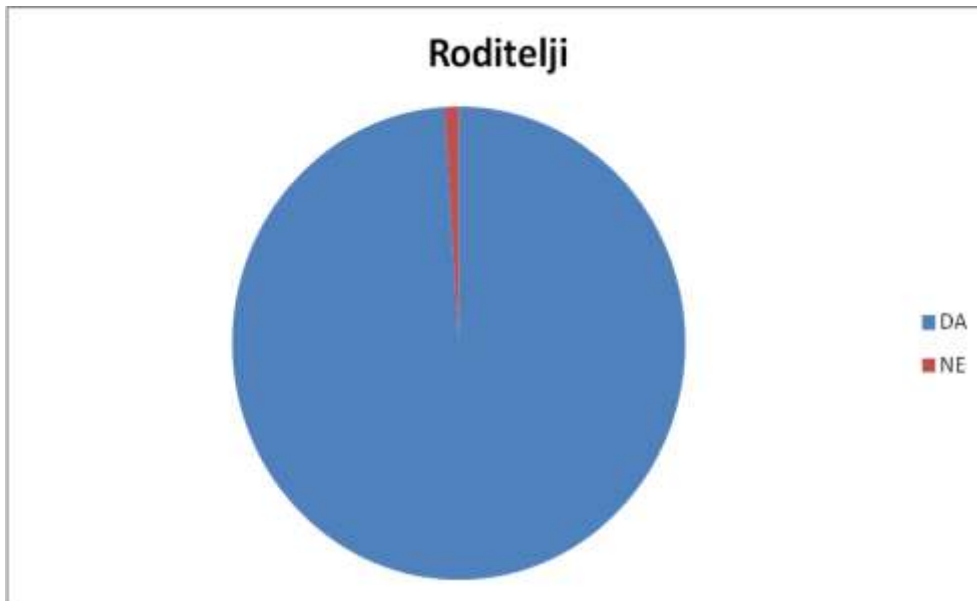
Prikazano grafikonom, jezična struktura zavičajnog govora učenika Srednje škole Delnice izgleda ovako:

No, ne znači da svaki učenik koji dolazi s određenog područja njeguje, zna i govori svoj zavičajni idiom. Stoga smo među maturantima 4. a opće gimnazije i 4. b prirodoslovno-matematičke gimnazije proveli anketu s ciljem da doznamo koliko maturanata govori narječjem te kakvo je odstupanje u odnosu na tradiciju, tj. roditelje i bake i djedove. Anketa je obuhvatila 20 učenika. Rezultati ankete pretočeni u grafikon izgledaju ovako:

1. Aktivno govorim kajkavskim/štokavskim/čakavskim narječjem: DA/NE

Perspektiva i budućnost

Gledajući rezultate ankete, mogli bismo zaključiti da nema opasnosti za budućnost i opstanak goranskih govora. No, to je samo djelomično točno. Najveća opasnost, a samim time i neminovno izumiranje prijete govovima s čakavskom osnovom, ponajprije zbog vrlo malog broja autohtonih govornika koji su pretežito u staračkim domaćinstvima. Stanovništvo koje rabi štokavske idiome tradicionalno je vrlo odano svojim govorima te se, što je iznimno važno i vrijedno, ne stide govoriti svojim narječjem i izvan svojih sredina. I kajkavski goranski idiomi podložni su polaganom odumiranju. Razlozi su

mногоstruki: smanjivanje broja stanovništva, negativni utjecaji medija, zabluda da je zavičajni govor manje vrijedan i sl.

Matej Butigan govori o poznatim i zaslužnim pojedincima koji marljivo skupljaju i čuvaju narodne običaje, tradicionalnu riječ. Učenik je u sklopu pripreme za izlaganje obavio intervju s Davorom Grgurićem, dobitnikom nagrade za volontera godine Primorsko-goranske županije. Učenik taj intervju prezentira u cijelosti iz nekoliko razloga:

- tekst donosi vrijedne etimološke odrednice o skupljanju narodnih običaja, čuvanju tradicije, svestranoj primjenjivosti domaćeg izričaja
- tekst korelira s nastavom jezičnog izražavanja i stvaranja, tj. daje dobar primjer novinarstva, tj. kako pisati intervju

Zaslužni pojedinci

No, srećom postoje znanstvenici, lingvisti, književnici, entuzijasti koji skupljaju jezično blago, usustavljaju ga i spašavaju od propasti i zaborava. Neki od njih imenom i prezimenom zaslužili su biti spomenuti jer svojim trudom, volontiranjem i marljivim radom čuvaju goransko jezično blago. Oni su:

- Društvo Gorana Rijeka s glasilom *Runolist*
- Društvo Gorana Zagreb
- Davor Grgurić, književnik, voditelj *Radio Žerjafke*, emisije za očuvanje narodnih običaja, predsjednik etno-udruge *Prepelinc*
- Mirjana Pleše, ravnateljica OŠ Lokve, autorica *Lokvarskog zbornika*
- Gordana Podobnik, učiteljica OŠ Ravna Gora, autorica monografije *Zavičaju*
- Dijana Arbanas, učiteljica OŠ Brod Moravice, autorica knjižice *Negda i sa*
- Ankica Crnić, mrkopaljska pjesnikinja
- Vesna Crnković, brodmoravička pjesnikinja, dobitnica književne nagrade Gorančica za zbirku *Pravovremna predodređenost*
- Zlatko Pochobradsky, čabranski profesor i književnik
- Zdravko Merkaš, brodski pjesnik
- Zlata Bujan-Kovačević, autorica rječnika *Fužinarski kaj*
- Silvija Polak, učiteljica u OŠ Matulji i suautorica sa Zlatom Bujan-Kovačević
- Đurđa Asić-Klobučar – pjesnikinja koja piše na lokvarskom i kupjačkom narječju
- Franjo Švob Franina – fužinarski pjesnik
- Alojzije Frković – zaštita vuka na području Gorskog kotara,
- Josip Lisac, lingvist i profesor na Filozofskom fakultetu u Zadru, dobitnik *Gorančice* za svoj dijalektološki rad

- Željko Laloš, Marija Pavešić, Blaženka Moguš – *Rejč do riči, rječnik delničkog govora*

Intervju s Davorom Grgurićem

Otkud taj entuzijazam i ljubav prema zavičajnom pokušali smo doznati u razgovoru s Davorom Grgurićem, jednom od najmlađih zaljubljenika u svoj kraj, govor i običaje.

Davore, kako je sve počelo?

Imam sreću da potječem iz obitelji koja poštuje običaje i delnički dijalekt, učim i kćer tome kako bi očuvali, njegovali i poštovali svoj govor. Problem je što se godinama u školama branio dijalekt i time se polako gubio. Zbog predrasuda gotovo smo izgubili naš govor, no s vremenom sam sretao ljude iz Gorskoga kotara koji su ipak očuvali svoj govor te su napomenuli da im je on samo koristio. Na fakultetu sam studirao s Primorcima koji njeguju i ponose se svojim čakavskim dijalektom i onda sam se iz inata posvetio dijalektu jer je poznato da se Gorani srame svog govora.

Kako to mislite?

Mnogi Gorani žive i rade u Rijeci. Rijetki u javnosti pričaju svojim govorom, a vrlo često se potpuno asimiliraju i prihvate čakavštinu.

Vaši prvi radovi?

Pošto je radio Gorski kotar „branou“ dijalekt, javio sam se na Radio Rijeku te im prigovorio zbog toga, i tek tada su mi ponudili da napravim emisiju o goranskim jezicima i običajev. Tako je krenula emisija „Žerjavka“. Imam sreću da mogu surađivati s osnovnim i srednjim školama, pogotovo u Brod Moravicama, Ravnoj Gori... Počeo sam surađivati s učenicima i mještanima, naišao sam na vrlo pozitivne reakcije. Etnolozi koje sam upoznao poticali su me i dodatno me informirali, jer, nažalost, znamo da Gorski kotar ima neistraženu povijest. S njima sam izmjenjivao podatke te se dodatno informirao o etno nasljeđima. No, problem je jer je to nasljeđe neiskorišteno i treba ga ponovno pokrenuti. Problem je globalizacija i previše posvećivanja modernome, a ne našem i specifičnom.

Na kojim planovima djelujete?

Osnovao sam etno-udrugu Prepelinc čiji je cilj osnivanje muzeja Gorskoga kotara jer smo sakupili 2500 tipičnih goranskih predmeta. Iniciram i glazbene susrete Gorskoga kotara – heligonki i tamburaških sastava. Mi smo subalpska regija te su harmonikaši i tamburaši odavno poznati, a ta je smotra proširila vidike tako da su se priključili i svirači iz drugih regija i zemalja te je broj posjetitelja premašio očekivano.

Koje goranske običaje smatrate tipičnima?

Definitivno Delnički pir. Prije nekoliko godina, dok sam još „hodao“ sa suprugom pričali smo o delničkim običajima i svatovima. Njoj se sve to svidjelo te je potom kupila nošnju. Žena mi je predložila da bi se vjenčala u njoj, a to je sve povezivalo klasičnu starinsku svadbu. Nitko nije imao odgovarajuće nošnje, a i ono malo što ih je bilo u KUD-u nisu pasale. Uz suradnju s KUD-om nabavili smo nošnje, kočiju i napravio sam svoj Delnički pir. U to vrijeme sam preko udruge objavio Laloševu knjigu o delničkom piru koja mi je pomogla. I saznao sam da nečeg sličnog na ovom području nije bilo više od 100 godina. Ta je svadba napravljena u čast pretcima i kao poziv da se taj običaj nastavi i da još netko isto to učini.

Delnički pir Davora Grgurića (sasvim desno Davor Grgurić)

Kako ste mladim naraštajima pokušali približiti delnički govor?

Osnovali smo rock band Kej si kaj si i pokušali uglazbiti moje stihove na delničkom, lokvarskom i ostalim kajkavskim govorima. Tako je nastala balada Povej Franca. Trenutno snimamo u profesionalnom studiju. Ljudima s drugih područja se to sviđa. Mladi su zainteresirani za taj projekt te nam nude svoju pomoć. U bandu nas je trenutno troje, a zbog puno obaveza trenutno se ne stižem baš posvetiti bandu te ga usporavam u njegovim aktivnostima.

Spomenuli ste etno-udrugu Prepelinc? Što ona radi, čime se bavi?

Sama riječ prepelinc znači leptir. Uglavnom objavljujemo djela goranskih autora koja su na zavičajnom govoru ili bilježe običaje goranskih krajeva. Objavljujemo monografije vezane uz goransku tradiciju. Tako smo objavili knjigu Sandre Malvić Dejounčica i Dejounčan – o delničkoj nošnji, Željka Laloša Stari ženidbeni običaji te smo time pomogli osvještavanju Gorana o povijesti.

Što i kako dalje?

Volim vidjeti kada se mladi aktiviraju te na razne moderne načine promoviraju tradiciju - kroz strip, glazbu... no još mi je draže kada se mladi zainteresiraju za mističnost naših krajeva, domaće legende, mitove, predaje. Kada sam o tome pričao s prijateljima iz drugih zemalja, čudili su se kako su ljudi uopće nezainteresirani i kako tako zanimljive priče nemaju širu publiku. Kod nas se ipak još mogu izvući zanimljivosti i podatci, samo od starih ljudi i polako dolazi 5 do 12 jer ti ljudi polako odlaze, a s njima i podatci i zanimljivosti koje su još uvijek, nažalost, neispričane. Želio bih sve te priče „uhvatiti“ i „spasiti“ od zaborava.

Kad stignete sve to – studij, posao, supruga, očinstvo, udruga, band, radio...?

Najbolje funkcioniram kad imam puno obaveza i jednostavno je to tako, ne mogu ih se odreći jer bih našao nove obaveze, no od svih sam pronašao one koje mi leže i koje me najviše interesiraju. Onda sve vodim malo po malo kao u partiji šaha, svaku figuru pomičem po malo. Imam sreće da mi okolina pomaže i da sam uporan. Teško je jer je većinom sve bilo neistraženo, ali ipak sam napravio zaista pozitivan pomak.

Razgovarao: Matej Butigan

Sinteza, ponavljanje i usustavljanje

Jedno je sigurno. Prema Gorskome kotaru ne možemo biti ravnodušni. Pa makar ga doživljavali kao najsiroviji kraj sa zimskim temperaturama od -30°C kada pucaju vodovodne cijevi i padne preko metra snijega ili kao najkišovitiji kraj sa 180 l po km^2 u jednom danu ili kada u srpnju preko noći padne mraz na pokošeno sijeno...na kraju krajeva, ipak je to Danteov ulaz u Pakao.

Slika2.

Vražji
prolaz kraj
Skrada

SS

Međutim, nikoga ne ostavlja ravnodušnim. Netaknute prirodne ljepote, svjež zrak i goranska gostoljubivost ostavljaju snažan dojam. Gorani vole svoj kraj, razumiju njegovu surovost, progovaraju na svom posebnom idiomu i čuvaju ga, sve više svjesni njegove unikatnosti i posebnosti. Jer, nije li veliki Petar Preradović u odi Rodu o jeziku rekao:

„Po njem te svijet poznaje živa,

Na njem ti se budućnost osniva.“

Jer svaki Goranin u svom genetskom kodu nosi ljubav prema svom zavičaju i govoru. I sama pjesma Gorski kotare moj kaže: „Nigdje nema takvog kraja kao što ga imaš ti, a to znaju samo tvoji, samo tvoji Gorani“.

7. Zahvale

Zahvaljujemo Davoru Grguriću na razgovoru i ustupljenom materijalu.

8. Literatura

Babić, Zrinka, Fonetika i fonologija hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika do XVI. stoljeća, Školska knjiga Zagreb, 1995.

Burić, Antun, Povijesna antroponimija Gorskog kotara u Hrvatskoj, Društvo za zaštitu prirodne, kulturne i povijesne baštine Gorskog kotara, Rijeka, 1979.

Kaj, časopis za književnost, umjetnost, kulturu, Kajkavsko spravišće, Zagreb, 2004.

Lisac, Josip, Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskoga narječja i hrvatski govori torlačkog narječja, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2003.

Lisac, Josip, Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.

Moguš Milan, Povijest hrvatskoga književnog jezika, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1993.

Monografija Gorski kotar, Delnice, 1981.

Pavešić, Marija, Moguš, Blaženka, Laloš, Željko, Rejč do riči, Besejdnik dejuonškega devodna, Adamić, Delnice – Rijeka, 2006.

Strohal, Rudolf: Uz Lujzinsku cestu, Tiskara Rijeka, Rijeka, 1993.

hortusdiabolicus.blogspot.com/

vijesti.gorila.hr

www.gorskikotar.hr

www.likaworld.net